

Un capitol de traductologie românească

Studii de istorie a traducerii (III)

Coordonator:
Georgiana Lungu Badea

Editura Universității de Vest
Timișoara 2008

Editor: Adrian Bodnaru
Coperta: Diana Andreescu
Paginare: Dragoș Croitoru

ISBN 978-973-125-113-4

© Copyright, 2008, Editura Universității de Vest
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială, pe orice suport,
fără acordul scris al editurii, este interzisă.

EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST
300223 — Timișoara, Bd. V. Pârvan nr. 4,
BCUT, cam. 010 B, tel./fax: 0256 592 253

Pe urmele lui Gherasim, primul traducător de limbă franceză

Ilona Balazs

Cine este Gherasim? Cleric învățat, cunoscător al limbii și literaturii franceze, dar și al culturilor greacă și latină, Gherasim a desfășurat o bogată și variată activitate de traducător și de scriitor, de mare interes pentru istoria limbii române literare. Acest orizont cultural larg îl atestă atât adnotările pe marginea traducerilor cât și manuscrisele existente. Aspectele sociale și politice menționate în scierile sale referitoare la domnia lui Ștefan cel Mare, „*Cuvîntul de îngropare vechiului Stefan voievod, Cuvînt a unui țăran către boieri*” sunt comune celor din cercul cultural și politic al episcopului Leon Gheuca de la Roman, între anii 1768-1786, și mitropolit al Moldovei, între anii 1786-1789.

Lipsei informațiilor privitoare la studiile și la activitatea lui din tinerețe, se adaugă celor despre familia lui. Chiar dacă nu se poate susține cu certitudine apartenența lui Gherasim la o familie de nobili, totuși, se presupune că provenea dintr-o familie de boieri din

nordul Moldovei. Aceasta pentru că, în afara apelativelor de ordin bisericesc, el își mai zicea și Gherasim Putneanul, Putneanul ca indicativ al locului unde s-a și călugărit.

Nu se exclude posibilitatea ca el să fi fost în Franța în jurul anilor 1770. Această călătorie poate explica existența cărților pe care Gherasim le-a folosit și tradus, precum și promovarea la Episcopia din Roman a interesului unui cerc de călugări și de fii de boieri, în frunte cu însuși episcopul Leon, pentru însușirea limbii franceze. Fără a ne baza pe date concrete se poate semnala, însă traducerea, în acea perioadă, a *Compendiului de gramatică franceză* a lui Pierre Restaut, compendiu tradus cu ajutorul lui Gherasim.

Identitatea lui Gherasim, cel dintâi traducător din limba franceză, a suscitat multe dezbatere în istoria noastră literară și a dat naștere unor confuzii.

Astfel, istoricii literari au consennat un „Gherasim ierodiacon” de la Mitropolia Iași, care este aceeași persoană cu autorul unor traducerii (*Taina francmasonilor*, după scrierea abatului Gabriel Louis Calabre Perau, în 1787, „*Le secret de l'Ordre de Francs-Maçons*”, 1778) semnate de „*arhimandritul Gherasim*” 1787.

Dar această confuzie la nivel ierarhic, nu este singura care învăluie identitatea lui Gherasim, precum și paternitatea literară a traducerilor lui. Gherasim Clipa Barbovschi, episcop de Huși (1796-1803) și de Roman (1803-1826), a fost considerat chiar și de Nicolae Iorga traducătorul *Tainei franc-masonilor*. Iorga, citat de N. A. Ursu, afirmă: „El nu e altul decât diaconul trimes de mitropolitul Leon, el însuși un traducător din franțuzește, la Leipzig, împreună cu Alexandru, nepotul mitropolitului [...]. E viitorul episcop de Roman, Gherasim”¹. În schițarea eronată a biografiei lui Gherasim Clipa, Iorga se bazează pe informația oferită de Melchisedec în *Cronica Românului*. Cel care contestă veridicitatea afirmațiilor lui Iorga, este cercetătorul N. A. Ursu, care confruntând autografele, — adică grafia chirilică a semnaturii, Gherasim — cu scrisul din traducerea *Istoria craiului Sfăciei Carol*, ajunge la concluzia că acestea sunt identice și că trebuie atribuite arhimadritului Gherasim. În 1796, când Gherasim semnează traducerea *Istoriei Americii* și a *Tainei francmasoneriei* cu mențiunea arhimandrit, el avea acest rang din

1789, pe când Gherasim Clipa este ales ca episcop de Huși tocmai în 1796.

Nu doar grafia din manuscris constituie dovada paternității literare asupra traducerii, ci și identitatea limbii și a stilului întăresc convingerea că acestea caracterizează o singură persoană.

În timp ce învăța limba franceză, Gherasim Putneanul a tradus primele nouă cărți (din cele 24) ale romanului lui Fénelon, *Les aventures de Télémaque, sub titlul Întâmplările lui Telemahos, fiului lui Ulises*.

Ileana Vîrtosu, într-un articol publicat în *Limba română* nota: „Traducătorul *Întâmplările lui Telemac* în limba română este, după părerea noastră, episcopul de Roman și, apoi, mitropolit al Moldovei, Leon Gheuca. Susținem această afirmație prin argumente de natură culturală.”² Autoarea articolului citat se bazează pe corespondența existentă între renumitul cărturar sărb Dositei Obradovici către un preot, Haralambie. Obradovici remarcă nu doar climatul cultural al Moldovei anilor 1781-1782 (subliniind faptul că tinerii boieri cunosc multe limbi străine), ci-l laudă pe episcopul de Roman, despre care susținea că și-a propus să traducă pe cheltuiala lui *Cugetările* lui Oxenstiern și *Întâmplările lui Telemac* de Fénelon. Autoarea mai punea în evidență faptul că această traducere s-a făcut direct din originalul în limba franceză nu prin intermediar grecesc. Printre alte argumente semnalate ar fi acela că prelatul moldovean cunoaște în detaliu opera lui Fénelon și că este influențat de aceasta, „âtât ca problematică cât și ca stil”³.

Din nou, N. A. Ursu contestă teza enunțată de Ileana Vîrtosu considerând că traducătorul *Întâmplările lui Telemac* (Fénelon, *Întâmplările lui Telemah*) este ierodiaconul Gherasim, însă accentuează faptul că este una din primele traduceri ale acestuia „cu stângăcii de traducere și o franceză mai puțin evoluată.”⁴ Pentru a-și susține teoria, N. A. Ursu invocă „particularitățile lingvistice și stilistice” ale traducerilor lui Gherasim, care îi permit să-i atribuie acestuia, alte două traduceri din limba franceză *Haractirurile* lui Epictit și *Cugetările* lui Oxenstiern. N. A. Ursu, convins doar parțial, afirmă că: „Această traducere, [Întâmplările lui Telemac], este probabil prima făcută din limba franceză în cultura românească, pe la începutul anilor 1770”⁵.

Traducerea intitulată *Haractirurile* lui Epictit (*Haractirurile* lui Epictet) s-a păstrat în trei copii, care sunt fie nesemnate, fie nedatate, aceste informații fiind reconstituite ulterior de către cercetători. Copiile conțin cinci texte care sunt traduse din cartea intitulată *Les Caractères d'Epictète, avec l'explication du Tableau de Cébès, par M. l'Abbé de Bellegarde*, Trévoux, 1700. O antologie care cuprinde mai multe texte din care traducătorul a comprimat sau a eliminat pasaje sau fraze.

Această strategie de a comprima sau elmina fraze sau pasaje se menține și în traducerile următoare, ne referim aici la *Cugetările* lui Oxenstiern. Autorul acestor *Cugetări* este un suedez, Johan Thuresson, conte de Oxenstiern, care în secolul al XVIII-lea era foarte cunoscut, fiind tradus în limba franceză. Ediția postumă în limba franceză a fost folosită de traducătorul în limba română. Cercetările efectuate demonstrează că această traducere poate fi situată în perioada 1779-1780, la episcopia din Roman, și că autorul ei ar putea fi un colaborator al episcopului Leon Gheuca.

Am amintit deja faptul că episcopul Leon Gheuca este considerat unul din cărturarii de seamă ai Moldovei secolului al XVIII-lea, cel care a înlesnit desfășurarea unei variate și bogate activități culturale. Totuși, decât să vorbim de îndrumare și îndemn din partea lui Leon Gheuca, ni se pare mai potrivit termenul de colaborare între episcop și arhimandrit. „Gherasim a tradus din franceză, *Taina francmasonilor* a abatului Perau, în 1787, *Istoria craiului Sfeziei Carol* 12 a lui Voltaire, în 1792, și *Istoria Americăi*, extrasă dintr-o istorie universală compilată de Contant Dorville, în 1795. Tot el s-a dovedit și traducătorul anonim al romanului picaresc al lui Lesage, *Bacalaureatul de la Salamanca* sau *Viața domnului Heruvim de la Ronda*, în 1793, și al *Criticoului* lui Baltasar Gracian, sub titlul *Critil și Andronius*, în 1794.

În ceea ce privește *Istoria Americăi* vom remarcă faptul că numele autorului și limba din care s-a tradus nu sunt însemnate nicăieri pe manuscris. Dacă inițial s-a crezut că limba traducerii a fost un izvor grecesc, din cauza numeroaselor grecisme existente, cercetările recente au demonstrat că o serie de cuvinte, din punct de vedere fonetic, folosite de Gherasim trimit la un izvor în limba franceză. Sursa franceză ar fi fost *Histoire des différens peuples du monde, contenant*

des cérémonies religieuses et civiles, l'origine des religions, leurs sectes et superstitions, les mœurs et usages de chaque nation avec la situation géographique des empires, royaumes et républiques de quatre parties du monde, par M. Contant Dorville. Această *Istorie a Americii*, tradusă de Gherasim cuprinde descrierea Antilelor, a Mexicului, a Americii Centrale, a Perului, a Braziliei și a Canadei.

Chiar dacă studiile anterioare, probabil insuficiente, dintr-o regretabilă confuzie de nume, au atribuit bogata activitate literară a acestui Gherasim, episcopului Gherasim Clipa de la Huși și Roman, se cuvine să restituim arhimandritului Gherasim Putneanul — în baza unor probe elocvente ale identității limbii textelor comparate — paternitatea asupra traducerilor respective.

Note

¹ N. A. Ursu, *Cine este Gherasim, traducătorul lui Voltaire (la 1792)?*, în „Cronica”, Săptămânal politic-social-cultural editat de Comitetul Județean pentru Cultură și Educație Socialistă Iași, anul XXI, 1986, nr. 1, p. 6.

² Ileana Vîrtoșu, *Un manuscris românesc al Întîmplărilor lui Telemac*, în „Limba română”, XXV, 1976, nr. 1, p. 33.

³ *Ibidem*, p. 36.

⁴ N. A. Ursu, *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la Episcopia Romanului, un scriitor căutat timp de un secol și jumătate*, în N. A. Ursu, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, Editura „Cronica”, 1997, p. 316.

⁵ N. A. Ursu, *op cit.*, p. 6-7, și *Ierodiaconul Gherasim Putneanul (+ 1797) de la episcopia din Roman, primul traducător în română din limba franceză*, în „Cronica”, anul XXXI, nr. 19-20, oct.

Bibliografie

BODINGER, M., *Un Voltairian moldovean de la sfârșitul secolului al XVIII-lea?*, în „Revista de filosofie”, București, anul XXIII, 1976, nr. 3, p. 317-329.

URSU, N. A., *Cine este Gherasim, traducătorul lui Voltaire (la 1792)?*, în „Cronica”, Săptămânal politic-social-cultural editat de Comitetul Județean pentru Cultură și Educație Socialistă, Iași, anul XXI, 1986, nr. 1, p. 6.

URSU, N. A., *Ierodiaconul Gherasim Putneanul (+ 1797) de la episcopia din Roman, primul traducător în română din limba franceză*, în „Cronica”,

anul XXXI, Iași, Casa de Presă și Editura CRONICA, 1996, nr. 19-20, p. 6-7.

URSU, N. A., *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la Episcopia Romanului, un scriitor căutat timp de un secol și jumătate*, în N. A. Ursu, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, Editura „Cronica”, 1997, p. 285-319.

VÎRTOSU, Ileana, *Un manuscris românesc al Întîmplărilor lui Telemac*, în „Limba română”, XXV, 1976, nr. 1, p. 33-36.